

Dervişlik İnce Müslümanlıktır

Ö. TUĞRUL İNANÇER

DERVİŞLİK İNCE MÜSLÜMANLIKTIR

Tasavvuf ve tarikatlar, dinin anlaşılmasında ve halka yayılmasında çok mühim, hatta hayati vazifeler üstlenmiştir. Bir büyüğümüz, eski âlimlerden birinin sözünü nakletmişti: “İlimler elbette önemlidir; ama insanları hidayete getiren tasavvuftur.”

Râzî gibi bir âlimin elinden kaç kişinin hidayete ulaştığını bilmiyoruz; fakat bazen görünürde “cahil” sanılan bir dervişin elinden kim bilir ne kadar insan hidayete ermiştir. Koca Hint altkıtasında -Pakistan, Hindistan ve Bangladeş’te- bugün beş yüz milyondan fazla Müslüman var; neredeyse dünyadaki tüm Müslümanların dörtte biri... Buralarda İslâm’ın yayılması deyince işin içinde hep tasavvuf ehli yer almış. Muînuddîn Çiştî, Nizâmuddîn Evliya, Bahaeddin Zekeriya... Çiştîyye, Sühreverdiyye... Bunların hepsi ehl-i tarikattır.

Batı’da da bunu görüyoruz; Allah’a şükür, birçok milletten insanlar Müslüman oluyor, kadınlı erkekli... Mesela Fransa’da Ceza-yirli Müslümanların kurduğu meşhur bir cami var; yine Londra’da muazzam bir cami var. Milano’da da büyük bir yapıyı camiye çevirmişler; eylül sonunda oradaydım. Bin iki yüz kişiye yakın alıyor; Cuma namazını orada kıldım. Etrafında “Müslüman mahallesi” yoktu. Milano’daki camide Kuzey Afrikalı kardeşlerimiz vardı; epey

siyahî de bulunuyordu, Araplar vardı ama hiç İtalyan görmedim. Londra'daki camiye gittim; hiç İngiliz görmedim. Paris'teki camide de hiç Fransız görmedim.

Ama iş tarikat ve muhabbet dairesine gelince Londra'da Şâzelî dervişleri var; etraflarında seksen kadar İngiliz var. Fransa'da İbnü'l-Arabî muhipleri var; aralarında altmış yetmiş kadar Fransız var.

Hazreti Mevlânâ mühim bir fakih. Tabakât kitaplarında ismi geçen mühim bir Hanefî fakihî... Peki Hazreti Pîr'in fikhî fetvalarından etkilenip Müslüman olan kaç kişi var; belki hiç sayamazsın. Ama yedi yüz küsur senedir Mesnevî-i Şerîf'i okuyup Müslüman olanlar var, bugün bile var.

Osmanlı'da da tasavvuf ve tarikatlar en yüksek seviyesine, en mükemmel hâline ulaşmış; hayatın hep içinde yer almıştır. Eski dergâhlarla ilgili mecmuaları, kitapları karıştıranlar bunu görebilir. Mesela Ayasofya-ı Kebir Cami-i Şerîfî'nin derûnunda filanca tarikatın bir bölümü vardır; kimi zaman bir oda, kimi zaman sadece bir yer tayinidir.

Ayasofya-ı Kebir Cami-i Şerîf'in dört büyük sütunundan kapıdan girince sol taraftaki birincisinde Hazreti Ali Efendimizin ismi şerîfi büyük bir levha hâlinde yazılıdır; işte o levhanın dibi Sâdî Tekkesi'dir. Küçük Ayasofya Cami dediğimiz mabedin tamamı ise Celvetî Tekkesi. Edirne Eski Cami'nin içine girdiğinde sol taraftaki yandaki ortak kubbenin altı Hacı Bayram Veli Hazretleri'nin manevî makamıdır, orası Bayramî Tekkesi. Bursa Ulu Cami'nin şadırvanının batı tarafındaki maksure keza Bayramî Tekkesi. Bayezid Cami'nin merkez kapısından girer girmez sağdaki maksure Halvetî Tekkesi. Daha sayayım mı?

Hani İstanbul'u, Edirne'yi, Bursa'yı saydım; Ankara'yı da unut-mayalım; Hacı Bayram Veli Cami dediğimiz yer de böyledir. Orası Bayramî Âsitânesi'dir, "sadece cami" değildir.

İşte tasavvuf ve tarikatlar, camisiyle tekkesiyle, eskiden dinî hayatın hep içinde yer almıştır. Tasavvufî hayat, insan hayatında yeniden bir doğuştur. Anamızdan ayrılıp göbeğimiz kesildiği anda dünya hayatına doğuyoruz. Evlendiğimizde evlilik hayatına; ilk çocuğumuz olduğunda babalık hayatına... İlk çocuğumuzu evlen-dirdiğimizde kayınpederlik hayatına, ilk torunumuz doğduğunda ise dedelik hayatına... Her seferinde yeni bir kapı açılmıyor mu?

Tasavvufî hayata doğuş da esmâ ile başlar. Mürşidin huzurunda tövbe etmek, ona intisap etmek ve ondan esmâ almak... Allahu Zülcelâl Kur'ân'da buyuruyor; "Ve alleme Âdeme'l-esmâe kullehâ" (Âdem'e bütün isimleri öğrettim, Bakara, 31). İster "öğrettim" de ister "verdim" de; neticede ilk esmâ alan Hazreti Âdem, ilk esmâ veren de Hazreti Allah'tır. Öyleyse ilk şeyh Allah, ilk derviş Âdem'dir; hodri meydan. Aksini ispat eden gelsin buyursun.

Asr-ı Saadet'e gelince... Ashâb-ı Suffe, Peygamber Efendimizin dervişleridir. Ama biz çoğu zaman her şeyi bildiğimizi zannedi-yoruz. En basitinden, Mescid-i Nebevî'nin ilk hâlini bile doğru dürüst bilmiyoruz.

Hicretten hemen sonra kiblesi Kudüs'e dönük bir mescid inşa edilmişti; çok sade bir yapı, üstü hurma dallarıyla örtülü, zemini kum-toprak... Kible Mescid-i Haram'a çevrilince yön değişti, mes-cidin düzeni de ona göre yeniden şekillendi. İşte o mescitte, kible tarafının aksi yönünde bir seki var; oraya "suffa" denirdi. Orada kalanlara da "Ashâb-ı Suffe" (suffa ehli) derlerdi.

Ne yazık ki bazı titr sahibi kabaklar, "Ashâb-ı Suffa, Efendimizin fakir yakınlarıdır; suffada misafirler kalırdı." diye uyduruyorlar. Bu

doğru değil, orası bir misafirhane değil. Her yerin büyüğü de özel olarak İstanbul'da olduğu için, İstanbulumuzun büyüğü Hazreti Hâlid bin Zeyd... Bizim Eyüp Sultan diye bildiğimiz, Efendimiz Hazretleri'nin validesinin dayızadesi Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evi Harem-i Şerif'in bitişiğindedir. Efendimizi hicretin ilk günlerinde orada misafir etmişti.

O Hazreti Hâlid Ashâb-ı Suffe'dendir. Bunu biliyor muyuz? Efendimizin sağlığında cennetle müjdelenenlerden Sa'd bin Ebî Vakkâs Ashâb-ı Suffe'den; keza Hazreti Ömer'in ağabeyi Zeyd bin Hattâb da öyle. Şimdi "Fakirler sığınağı" diye anlatınca, sanki orada sadece çaresiz, kimsesiz insanlar kalıyormuş gibi bir resim çıkıyor. Hâlbuki Hazreti Hâlid'in sonradan fakir düşmesi ayrı mesele. Bütün malını mülkünü Allah yolunda, cihada sarf ettiği için ömrünün sonunda darlığa düşmüştür. Ama öncesinde evi de var, dükkânı da. Bunlar bilinmiyor.

Peki suffada ne yapıyordu? Tamam, misafir olarak kalanlar da oluyordu. Ama bu misafirlik işin aslı değil. Mesela bir seferinde yetmiş kişi civarında bir topluluk gelmişti. Efendimiz bunları evlere misafir etmeyi murad etmiş, fakat onlar "Biz birbirimizden ayrılmak istemiyoruz" demişlerdi. "Evlere dağılalım" fikri onlara ağır gelmiş, çekinmişlerdi; bu da beşerî bir hâl, normal. "Biz hep beraber bir yerde kalalım" deyince Efendimiz buyurdu; "Suffada ağırlayın, suffaya gitsinler."

Ama bu nevi misafirlikler dışında orası misafirhane değil; imarethane hiç değil... "Fakirlerin sığındığı yer" diye anlatmak çok yanlış. Ashâb-ı Suffe, Resûlullah Efendimizin Mescid-i Nebevî'deki hususî ders halkasına dahil olan, âdeta tam zamanlı ilim ve irfan talebeleri hükmünde kimselerdir. Yoksa sadece "fakir misafirler" diye söylemek işi bilmemektir.

Ashâb-ı Suffe'den Zeyd bin Hattâb Hazretleri, Hazreti Ömer'den az bir zaman önce şehit düşmüştür. Hazreti Ömer, ağabeyinin ardından gözleri dolarak “Abi, her şeyde beni geçtin,” der. Çünkü Zeyd, Hazreti Ömer'den önce Müslüman olmuştur. Hazreti Ömer de zaman zaman suffada kalır; yatsıdan sonra orada oturur, biraz kıvrılıp uyur, sabah namazına kalkardı. Yani Ashâb-ı Suffe'ye benzemeye, onların hâlini bir nebze yaşamaya gayret ederdi. Ağabeyinin ardından da “Benden evvel Ashâb-ı Suffe'dendin, benden evvel şehit oldun,” diye konuşmuştur.

Yine Ashâb-ı Suffe'den Sa'd bin Ebî Vakkâs Hazretleri buyuruyor ki; “Resûlullah bizlere ayrı sayılarda esmâlar verdi.” Yani Efendimiz bazılarına belli sayılarda okunacak tesbihler, zikirler talim buyuruyor. Sa'd Hazretleri de diyor ki; “Ben Zat-ı Seniyyeleri gibi parmakla tesbih çekerken hep şaşırdım; içime sinmedi, bir türlü denk getiremedim.” Malum, Efendimiz parmakla tesbih çekerlerdi. Sa'd bin Ebî Vakkâs ise okçuların reisiydi; ya parmaklarındaki nasırdan ya başka bir hikmetten sayı hesabını karıştırıyordu. Ne yapmış peki? “Uzun bir ipe doksan dokuz düğüm attım; Efendimizin verdiği sayıdaki tesbihatı öyle yapıyordum,” diyor. Yani derdi usulü bozmak değil; sayıyı şaşırmamak. Bu tedbir de edebe muhalefet değildir.

“Bu sayılar Hint felsefesinden geçti.” diye konuşan cahiller var; ünvanı profesör olmuş, olmamış, fark etmez. Bir doktora gidiyorsun, sana bir ilaç yazıyor ve “Şu dozda kullanacaksın” diyor. Eczaneye gittiğinde eczacı “Yüzlük yok, ellilik var; ben size ondan iki kutu vereyim” dese, orada neye bakarsın? İlacın dozuna; çünkü doktorun tayin ettiği doz esastır.

Resûlullah Efendimizin verdiği sayılar da böyledir; bir nevi “doz”dur. Doktora gittiğinde “Peki doktor bey” diyor musun? Diyorsun. O zaman, Resûlullah Efendimizin buyurduklarına da “Peki ya Resûlullah” niye demiyorsun? Resûlullah'a akıl mı veriyoruz? Hâşâ.

Niçin namazdan sonra otuz üç “Sübhânallah”, otuz üç “Elhamdülillah”, otuz üç “Allahu Ekber” tespihi var? Niçin otuz beş değil de otuz üç; niçin yirmi sekiz değil? Biz tayin etmedik; Efendimiz tayin etti. Niçin ezan dört defa “Allahu Ekber”le başlar; üç değil, on bir değil, dört? Niçin “Eşhedü en lâ ilâhe illallah” ve “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” ikişer defa söylenir? Demek ki bunlar lalettayin belirlenmiş şeyler değil.

İşte Ashâb-ı Suffe’nin sayısı da değişik kaynaklara göre, on bir sene içinde girip çıkanlarla birlikte iki yüz yirmi-iki yüz otuz kişi civarındadır. Bazısı bir süre kalmış, sonra ayrılmış; baştan sona kadar orada kalan pek yoktur. Ama hepsi Mescid-i Nebevî’nin içinde, Efendimizin dizinin dibinde yetişmiştir; Resûlullah Efendimizin ilk dervişleri işte Ashâb-ı Suffe’dir.

Tasavvufun ekolleşmiş, kurumsallaşmış, yani zamanla usulü, adabı, terbiyesi yerleşmiş hâline de “tarikâtlar” diyoruz. Tarikat silsileleri çoğunlukla Hazreti Ali Efendimiz vasıtasıyla gelir; Hazreti Ali’nin doğrudan Resûlullah’tan aldığı feyiz ve talim vardır, Ashâb-ı Suffe’nin o ikliminden süzülen bu çizgi de işte böyle böyle devam eder.

Birtakım kurumların isimlerinin sonradan konulmuş olması, o kurumların o zaman doğduğu manasına gelmez. Kadirilik, Nakşilik, Mevlevilik, Halvetilik gibi yolların isimleri sonradan konmuştur; ama bu, mahiyetin sonradan ortaya çıktığı demek değil. Sen doğduğunda adın konuldu; fakat ismin konmadan önce de vardın. Daha ana rahmindeyken, diyelim annenin, ninenin, babanın, dedenin başından bir hadise geçti; “Bizim torun daha doğmadan, üç aylık yüklüyken annesi şöyle olmuştu” denildiğinde yok muydun? Vardın; doğmamıştın ama çekirdek hâlindeydin, ismin de henüz konmamıştı.

Bu hâli görmeden “Kadirîlik Resûlullah’tan sonra çıktı; Nakşîlik, Mevlevîlik, Halvetîlik bidattir” demek cehalettir. Tasavvuf ekollerinin çekirdeği Asr-ı Saadet’te, Ashâb-ı Suffe’de mevcuttur; o çekirdeğin zamanla farklı meyveler vermesi de tıpkı mezheplerin teşekkülü gibi, daha sonra olmuştur. İsim sonradan verilmiştir; mahiyet sonradan doğmamıştır.

Mezhepler fıkhıta olur, tarikatlar tasavvufta. Her ikisinin de çok oluşu bölünme diye okunmasın; bu, farklı ihtiyaçlara cevap verme kudretidir. Herkes mizacına, meşrebine yakın bulduğu yolu tercih eder. Zaten fitrata bakınca da iş böyle; Allah dileseydi bizi tornadan çıkmış gibi eşit yaratırdı. Hâlbuki el-Vâsî’ isminin gereği olarak O’nun yarattıklarından biri ötekine benzemez; tornadan çıkma değiliz.

Fıkhıta olduğu gibi tarikatların dayandığı tasavvufta da üç ana ekol var: Hicaz, Kûfe ve Horasan. Bu ekollerin sonraki yansımaları olan tarikatların âyinlerinden esmâlarına, erkânına; halkın “hurda” dediği ince usul ve zikirlerine kadar dayanakları belli; bu elbette ayrı bir ihtisas işi, oturup tetkik etmek gerekir.

Allah kitabında zikirle ilgili pek çok ayet inzâl etmiştir; “Allah’ı çok zikredin ki felâh bulasınız” (Cum’a, 10). Ne bu? “Adam olun” demek değil mi? Adam olmaya vasıta olacak her türlü ibadet u tâat, hepsi zikirdir. Zikri sistematize etmek, onu bir disiplin hâline getirmek ne Resûlullah Efendimiz tarafından ne de bir başkası tarafından tek bir şekilde sıkıştırılmıştır; çünkü emir “Allah’ı zikredin” diye gelir, nasıl zikredersen et.

Ama bir başka ayette de şunu görürüz; “Onlar ki Allah’ı ayakta, otururken ve yanları üzerine yatarken zikrederler” (Âl-i İmrân, 191). Yani Allah’a yakınlık kesbetmek isteyen, hâlimden zikri ayırmaz; ayakta, otururken, yan yatarken... Zaten insanın hâli bundan ibaret; başka hâl mi var?

Oturursun; diz üstü oturursun, bağdaş kurarsın; sedirde, sandalyede, tahtta oturursun... Fark etmez; otururken de zikredersin. Ayakta da zikredersin; ya durarak ya yürüyerek ya koşarak... Bir de yatarsın. Yatmak daha özel bir hâl olduğu için ekol hâline gelmemiş; yani toplu yapılmaz. Ama ayakta zikir âyinlerinde kıyâmın üç hâli var; durmak, yürümek, dönmek...

İşte Mevlevî semâsı da kıyâmî bir zikirdir. Fakat biz orada sadece sazı ve dönen insanı görünce “Bunlar dönüyor” zannediyoruz. Hâlbuki “dönmek” başka, “semâ etmek” başka... Her çarkta, yani her tam dönüşte Allah esmasını, yani İsm-i Celâl’i içlerinden tekrar ederler; hafiyen zikrederler.

Orada çalınan şey de Hazreti Mevlânâ’nın ve diğer büyüklerin sözlerinin müzik kalıbı içinde dile gelmesidir. Efendimiz Hazretleri’ni Kuba’da, sonra Medine’de “Tale’a’l-bedru ‘aleyna” diyerek def çalıp karşılayanlara Efendimiz “Yapmayın, yasaktır” mı dedi; yoksa tebessümle durup onların coşkusu dinledi mi? Bu teferruatı bilmeyince Efendimizi de anlayamıyoruz.

Nerede o peygamberâne nezaket bizde? Bir devlet büyüğü bir merasime geliyordu. Ben eski Kültür Bakanlığı’nda çalıştığım zamanlar Mehter musikîsi de icra eden bir topluluğun içindeydin. Adam geldi ne bir tebessüm var ne başla bir selam ne bir iltifat... Üstelik dinî tandanslı konuşmalar yapan bir siyaset adamıydı.

Hâlbuki din sadece namazla oruçla sınırlı değil. Namaz, oruç elbette şahsî vazifedir; ama beşerî münasebetler öyle “kişisel alan” diye geçitirilecek şeyler değildir. İnsana nasıl bakacaksın, nasıl konuşacaksın, nasıl susacaksın... Asıl imtihan çoğu zaman orada başlıyor. İşte bu inceliği, zarafeti insana tasavvuf terbiyesi kazandırır. *Çünkü dervişlik ince Müslümanlıktır.*

O Kelime, Kâinata Bedeldir

İnsanlığın problemleri aslında ortaktır. Farklı toplumların bambaşka problemleri yoktur, aynı meselenin yalnızca farklı tezahürleri var. Bu meseleler de dönüp dolaşıp hak, eşitlik ve kardeşlik başlıklarında zuhur ediyor.

Bu konulara çözüm getirdiği iddia edilen büyük Fransız İhtilâli'nin meşhur üçlemesi malum; hürriyet, müsavat, uhuvvet: Yani özgürlük, eşitlik ve kardeşlik. Bizde de bu söylem, özellikle II. Meşrutiyet devrinde İttihatçılar üzerinden yaygınlaşmış, zaman zaman buna bir de “adalet” vurgusu eklenmiştir.

Fakat bu üçlemede geçen “eşitlik” kavramı, haddinden fazla ve çoğu zaman ne olduğu bilinmeden herkesin diline dolanmıştır. Hâlbuki hakikatte hiç kimse hiç kimseye tam anlamıyla eşit olamaz. Allah bir yarattığını bir daha yaratmaz; her kul tektir, biriciktir.

Eşitlik ancak haklardan istifade noktasında olur. Filanca aileye mensupsun, filanca ırktansın, filanca şehirden geliyorsun, filanca mektebi bitirmiştin, filanca spor kulübünü tutuyorsun ya da filanca siyasî partiye bağlısın diye bir üstünlük yoktur. Bu manada bir eşitlik vardır. Ama bu eşitlik, hakları kullanmada değil, hak sahipliğinde geçerlidir.

Mesela küçük bir çocuğun annesi ya da babası vefat ettiğinde, ona miras düşer. Yirmi beş yaşındaki ağabeyiyle beş yaşındaki kardeşi mirasta aynı paya sahiptir. Yani hakta eşittirler. Fakat çocuk, reşit ve mümeyyiz olmadığı için bu hakkı bizzat kullanamaz; onun adına kayyım ya da veli kullanır. Hakta eşittirler, fakat hakkı kullanma ehliyeti bakımından eşit değildirler. İşte bu karmakarışık kavram yüzünden “eşitiz” deniyor. Neden eşit olalım ki? Kimse kimseye eşit değildir. Bir hakka potansiyel olarak sahip olmakla,

o hakkı fiilen kullanmak arasında çok ciddi fark var. Bunu çok fazla karıştırıyoruz.

Hak-eşitlik-kardeşlik ilkeleri İttihatçıların icadı değildir; 1789 Fransız İhtilâli'nin söz hâline getirdiği insanî ihtiyaçlardır. Çünkü neticede hepimiz Âdem'in çocuklarıyız, Âdem evladıyız. Peki, Âdem'in evlatları olmamıza rağmen bu ayrılıklar niye? Hep aynı misalle anlatırım. Tek kelime: salata. İçinde kaç madde var? Bir saymaya kalksan bitmez. "Gavurdağı salatası" olursa ceviz bile girer içine mesela. Rumeli'de salataya peynir koyarlar; Fransa'da da koyarlar. Hıyarı, domatesi, salatalığı; zeytinyağı, sirkesi; nar ekşisi, limonu, tuzu; havucu ve üstüne koyduğun yeşil zeytini... Hepsi bir araya gelir, bir bütün olur. Ama hepsi tek kelimede toplanır, değil mi? Salata.

İnsan da böyle... Tek kelimede toplanan ama salata gibi birbirinin içine geçmiş bir mahlûktur. Peki, gerçekten "salata" elde etmek istiyorsan içinde ne olacak? Çeşit olacak. Ne kadar çok çeşit koyarsan, o kadar güzel salata olur. Yoksa sadece domatesi doğrarsan, ona salata demezler. Domates söğüş derler.

Elbette beşerî kardeşlik içinde salataya yakışmayanlar ayrılır; çünkü bir bütünün güzel olabilmesi için unsurların birbirine uyum sağlaması gerekir. Uymayan ayıklanır. Limonu sıkarken içine çekirdek düşse ne yaparsın? Salatanın içinde bırakmazsın; kenara alırsın. Aynı şekilde, salataya tereyağı dökülmez; çünkü tereyağı kebab üzerine dökülür, yeri başkadır. İnsanlıkla bağdaşmayan, insan olmanın temel vasıflarına adapte olamayanlar, beşer ailesinde "kardeş" hükmüne girmezler.

Genel beşerî kardeşliğin yanında İslâm'da bir de din kardeşliği vardır; uhuvvet, yani ahilik. Çünkü "İnneme'l-mu'minüne ihvetun" (Müminler ancak kardeştir, Hucurât, 10). Bu sebeple, mümin olmayanlara "kardeşim" demek beşeriyet açısından mümkündür; fakat

“din kardeşim” değildir ve olamaz. Gayet açık bir misal vereyim; Fener Patriği vatandaşımızdır, insan olarak kardeşimdir, ama din kardeşim değildir. Beşerî kardeşlik ile din kardeşliği ayrımını doğru anlamak gerekir. Ana kaide şudur; insanlar ya yaratılıştan eş ya da dinde kardeşlerdir.

Elbette beşeriyetin doğurduğu başka yakınlıklar da var... Okul arkadaşlığı, sınıf arkadaşlığı, komşuluk... Mesela lisedeki sınıf arkadaşım hâlâ aklımdadır: Dokuz yüz kırk iki numara Emre. Üç yıl yan yana oturduk, niye unutayım? Sonra yollar ayrıldı, şehirler değişti ama o insanî yakınlık devam ediyor. Çünkü o da beşerî kardeşliğin bir parçası...

Fakat partidaşlık, hemşehrilik, vakıf-dernek ilişkileri başka bir meseledir. Oralarda çoğu zaman Allah'ın koyduğu ölçü kenara itiliyor; yerine bizim kendi ürettiğimiz ölçüler geçiyor. Bunun içine din kardeşliği de dahil. Allah “Emaneti ehline veriniz.” (Nisâ, 58) buyuruyor; “Din kardeşinize veriniz” demiyor. Biz ne yapıyoruz? “Efendim, adam namazlı niyazlı...” Hayır! İş ehline verilir. Adamın dini başka olabilir, inancı başka olabilir; ama işinde ehildir ya da değildir. Ölçü budur.

Bunun en güzel örneğini yine Risaletpenah Efendimiz'den öğreniyoruz. Hicret meselesi... Çoğu insan hicreti sadece iki kişi yaptı sanır. Efendimiz ve Hazreti Ebû Bekir. Hâlbuki iş öyle değildir. Hicret can pahasına yapılan bir iştir; yakalansalar öldürüleceklerdi. Böyle bir işte elbette taktik, plan, tedbir çoktur; ama bizimle ilgili tek nokta şudur. Efendimizin, Hazreti Ebû Bekir'in, Führeyr'nin -yani Hazreti Ebû Bekir'in azatlı kölesinin- yanında bir de rehberi var. Bu bilinmiyor. Rehber Arap değildi, Müslüman da değildi; ama işinin ehliydi. Yol bilirdi, iz sürerdi. Efendimiz de onu tuttu. Çünkü mesele can emanetidir; emanet ehline verilir.

Hazreti Ebû Bekir'in kölesi olmazdı; bütün parasını köle azat etmeye harcardı. Hatta babası Ebû Kuhâfe ona, "Hiç olmazsa güçlü kuvvetli köleler al da işe yarasınlar," demiş; o da "Ben köleleri hizmetim için değil, Allah rızası için azat etmek maksadıyla alıyorum. Bu işe karışma baba," diye cevap vermiştir.

Kılavuzları putperest müşrik Abdullah bin Uraykıt... Müşrikti, putperestti; ama yıldıza bakarak yol bulmayı çok iyi biliyor. Hicret 26 Sefer'de başladı; 8 Rebiülevvel'de Kuba'ya varılarak emniyete kavuşuldu; 12 Rebiülevvel'de Medine'ye girildi. 26 Sefer ile 7 Rebiülevvel arasındaki gecelerde ay yok; son hilâl ve ilk hilâl... Geceyi aydınlatmaz. Yol belirsiz, arazi virajlı, dağ tepe... Böyle bir yolculukta tek pusula gökyüzüdür. Yıldızdan yön tayin eden birine ihtiyaç vardı ve o da Abdullah bin Uraykıt'tı.

İşte bu yüzden Efendimiz onu rehber olarak seçti. Biz Peygamber'den daha mı iyi biliyoruz İslâm'ı ki, onun uyguladığı "Emaneti ehline veriniz" emrini bırakıp "emaneti ehline değil, ehlimize veriyoruz"? İş "hemşehrine" verildiğinde, ehline verilmediğinde düzen bozulur; ölçü şaşar. Efendimizin çizdiği ilke çok açıktır.

Ayrıca eskiden beri benlikten, yani egodan, enaniyetten kaynaklanan bir mesele vardır. "Ben senden üstünüm." Aile asaleti, soy sop üstünlüğü... Hâlbuki kimin çocuğu olarak doğduğu, insanın kendi iradesiyle elde ettiği bir şey değildir. Filanca hanedana mensup olmak, ancak o hanedana mensupken yaptıklarının imtihanına vesile olur; başlı başına bir üstünlük sebebi değildir. O da lâlettayın, sıradan bir vatandaş... E, niye üstün olsun?

Zaten Efendimiz bunu Veda Hutbesi'nde açıkça beyan etmiştir; "Arap'ın Acem'e, Acem'in Arap'a üstünlüğü yoktur." Buradaki "Acem" sadece İranlı demek değildir; Arap olmayan herkes demektir. Roma toplumunda da benzer bir anlayış vardı; Romalı olanlar, olmayanları "barbar" sayarlardı. Yani mesele "uygar-barbar"

ayrımı değil, “Romalı-Romalı olmayan” ayrımıydı. Aynı zihniyet Arap toplumunda da mevcuttu; Araplar, Arap olmayanlara “Acem”, yani “yabancı” derlerdi. Efendimiz bu anlayışı kökten kaldırmıştır. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap’a hiçbir üstünlüğü yoktur. “İnne ekremekum ‘indallâhi etkâkum” (Hucurât, 13). Üstünlük ancak takva ileidir, takvanın terazisi kimin elinde? Allah’ın. O hâlde kimse kimseye üstünlük taslayamaz.

Bu tepeden bakmalar, adam beğenmemeler, üstünlük taslamalar hep egodan kaynaklanıyor. Ego, kardeşliğin en büyük düşmanıdır. “Ben” demek benlik, enaniyet demektir. İnsanda nefis diye bir şey var; mutlaka terbiye edilecek. Nefs-i emmâre derler; kötülüğü emreden nefis... Terbiye edilmedikçe “ben” dediğim müddetçe; aynı anadan babadan doğsak da çok samimi olsak da vatandaş olsak da ülküdaş olsak da bir sürü “-daş” olsak da... “Ben” dediğim sürece o “-daş”lığın getirdiği paylaşım gerçekleşmez.

Allah’ın en beğenmediği huylardan biri var ya; nefiste zaten hazır durur; hubb-ı câh (mevki sevgisi) ve hubb-ı mâl (mal sevgisi). İnsanı da çoğu zaman helâke sürükleyen budur. Allah buyuruyor ki; “Dünya hayatında mallarınızla ve evlatlarınızla birbirinize karşı övünürsünüz; hâlbuki bunun hakikat değeri yoktur” (Hadîd, 20).

Buradaki “evlat” sadece çocuk demek değil. Senden zuhûr eden, senden çıkan, senden tevellût eden her şey bir manada “veled”indir. Fikrin, yazdığın kitap, yaptığın hat, ortaya koyduğun sanat, resim, heykel, mimari... Aklına ne geliyorsa; senden çıkan her şey, senin “evladın” sayılır. Ama insanın zuhûr ettirdikleri içinde en yücesi yine insandır; bunu da unutmamak lazım.

İşte bu manada Allah, “Evlatlarınız ve mallarınız, birbirinizle övünmeye yarar.” buyuruyor. Bir de “malını toplayıp tekrar tekrar sayanlar” diye anlatıyor ya... Bakın, bu işin sadece maddi tarafı değil, daha çok nakdî tarafı. Çünkü madde paradan ibaret değil. Biz

farklı insan tipleri gördük elhamdülillah. Cebinden para harcayıp da “Bana ‘efendim’ desinler, ‘amir’ desinler” diye mevki devşirmeye çalışan adam da gördük. İşte o mevki hırsı, o hubb-ı câh, çoğu zaman mal sevgisinden de beter.

Ne yazık ki Türkiye’de acı bir gerçek var. Öylesine bencil ve menfaatperest olduk ki “hep bana, hep bana” diyoruz. Kardeşliğin adı var, kendisi yok. Hâlbuki kardeşlik çift taraflı bir şeydir, tek taraflı kardeşlik olmaz. “Kardeş” dedin mi, kelimenin kökü bile müşterekliği hatırlatıyor. Daha doğrusu “karındaş”; “-daş” eki müşterekliği ifade eden Türkçe bir ek. “Arkadaş” birbirine sırtını veren, “sırdaş” sırrı paylaşan... “Karındaş” da aynı ana rahminden gelenler için kullanılır.

Peki miras davaları en çok kimler arasında olur? Karındaşlar arasında. Boş vaktinde bir uğra, git bir hukuk mahkemesi kalemine “Kaç tane miras davası var?” diye sor. Kardeş kavgaları... Kardeş davaları... Mahkemeler hep bunlarla uğraşiyor.

Sultan Reşad Han’a atfedilen ibretlik bir anlatı var. Mabeyinci, yani Başmabeyinci Lütü Simavi Bey bunu hatıratında anlatır. Malum, Halit Ziya Uşaklıgil Sultan Reşad Sarayı’nda mabeyn başkâtibi; Lütü Simavi Bey de Başmabeyinci. Her ikisi de o günlere dair birer anı kitabı yazmıştır.

Bir gün, sarayla hükümet ve ahali arasındaki irtibatı sağlayan bu iki makam toplantı yaparken resmî konuşmalar bitmiş. Sultan Reşad, diğerleriyle vedalaşmış Lütü Bey kalmış. Demiş ki; “Lütü Bey, Mabeyn Başkâtibi Bey’le ve Seryaver Paşa’yla aramız iyi mi?” Çünkü o üçgen iyi olmazsa münasebetlerde zorluk çıkar. Lütü Bey de “Aman Sultanım, merak etmeyin, kardeş gibi geçiniyoruz.” demiş. Sultan Reşad hemen araya girmiş; “Aman Lütü Bey, gözünü seveyim, kardeş gibi geçinmeyin. Arkadaş gibi geçinin.”

Niye böyle söylediğini meraklısı araştırırsın! Neden böyle bir ihtiyacı hissetti de “kardeş gibi değil, arkadaş gibi geçinin” dedi? Hangi kardeşlikten bahsediyoruz o zaman? İşte anlatmaya çalıştığım yer burası. Bizim irademizle olmayan şeylerden mesul değiliz, irademizle yaptıklarımızdan sorumluyuz. Benim seninle aynı anadan babadan doğmamda bir iradem yok, senin de yok. Ama miras kavgasını irademizle yapıyoruz. Demek ki kardeşlik, sadece kanla olmuyor, iradeyle oluyor.

İşte “-daş” eki, belli bir paylaşımı ve müsterekliği ifade eder; arkadaş, sırdaş, yoldaş... Uhuvvet ve “ahî” kelimeleri ise bundan daha geniş, daha kuşatıcı manalar taşır. Kardeşliğin fiilen en yüksek tezahürü ise Medine’de yaşanmıştır. Medine’ye gelen Muhacirler -yani Mekkeli Müslümanlar- ile Medineli Ensar arasındaki muâhât... Ahilik... Asr-ı Saadet’ten başlayan Muhâcir-Ensâr kardeşliği, zirve bir örnektir; tarih boyunca da bunun üstüne çıkılamamıştır. Zaten Asr-ı Saadet aşılamaz; çünkü oradaki hadiseler, örnek alınacak meselelerin en parlak, en berrak hâlidir.

Öyle bir kardeşlik ki, miras paylaşımına kadar uzanır. Eşi benzeri görülmemiş bir yakınlık. Bütün muhacirlere Ensar’dan bir kardeş tayin edildi; bazen bir muhacire bir ensar, bazen iki muhacire bir ensar... Yüz altmış yedi, yüz altmış sekiz aile civarında bir bağ kuruldu ve bu bağ, emniyet sağlandıktan, Mekke fethedildikten sonra dahi devam etti.

Hatta şöyle bir rivayet anlatılır; sahâbeden birisi Efendimize gelir, her şeyini kardeşiyle paylaşmıştır. “Benim iki hanımım var; birini boşayayım da kardeşime nikâhlayayım,” der. Bugünün insanının bunu anlaması kolay değildir; çünkü tek eşlilik esastır. İslâm’da da esas olan budur. Ruhsat vardır birden fazla evliliğe ancak zorunlu değildir. -Ruhsat, yani izin, başka bir şeydir. Günümüzde o ruhsatın niçin verildiğini bilmeden konuşanlar var.-